

Österåkers kommun
kommun@osteraker.se

2017-06-02
Dnr 400-2016:207

Rektor vid Ljusterö skola
Jonas.bolander@osteraker.se

Beslut

efter kvalitetsgranskning av
Lärande och utveckling i fritidshemmets undervisning
med inriktning mot språk och kommunikation
samt natur, teknik och samhälle
vid
fritidshemmet vid Ljusterö skola i Österåkers kommun

Inledning

Skolinspektionen har med stöd av 26 kap. 19 § skollagen (2010:800) genomfört en kvalitetsgranskning av *Lärande och utveckling i fritidshemmets undervisning*. Granskningen av fritidshemmets undervisning har avgränsats till områdena språk och kommunikation samt natur, teknik och samhälle.

Syftet med granskningen är att bedöma i vilken grad undervisningen i fritidshemmen genomförs och styrs, så att den främjar elevernas utveckling och lärande inom dessa områden.

Granskningen ska besvara följande frågeställningar:

1. I vilken grad och på vilka sätt främjar undervisningen elevernas förmåga att kommunicera med språkliga uttrycksformer i olika sammanhang och för skilda syften?
2. I vilken grad och på vilka sätt främjar undervisningen elevernas förmåga att utforska och beskriva företeelser och samband i natur, teknik och samhälle?
3. I vilken grad och på vilka sätt främjar rektorn undervisningen inom områdena kommunikation samt natur, teknik och samhälle?

Därutöver ska granskningen på en övergripande nivå försöka finna tänkbara förklaringar till hur olika förutsättningar kan påverka undervisningen i fritidshemmet.

Granskningen genomförs i 24 fritidshem. I urvalet ingår såväl enskilda som kommunala huvudmän. Granskningen av fritidshemmet vid Ljusterö skola i Österåkers kommun ingår i denna granskning.

Skolinspektionen besökte fritidshemmet vid Ljusterö skola den 3–4 maj 2017. Besöket genomfördes av Elisabeth Ahlgren och Lena Johansson. Vid besöket genomförde Skolinspektionen intervjuer med rektorn och biträdande rektorn, personal och elever samt gjorde observationer av verksamheten. Därutöver har Skolinspektionen tagit del av verksamhetens dokumenterade kvalitetsarbete.

När kvalitetsgranskningen är avslutad i sin helhet redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport.

I detta beslut ges en beskrivning av de utvecklingsområden som framstått som mest centrala. I beslutet redovisar Skolinspektionen även sina iakttagelser, analyser och bedömningar.

Bakgrundsuppgifter om fritidshemmet vid Ljusterö skola

Fritidshemmet vid Ljusterö skola är organiserad i en åldersblandad avdelning innefattande totalt 38 elever i åldrarna 6–9 år. Verksamheten bedrivs före och efter elevernas skoldag och leds av rektorn för skolan tillsammans med en biträdande rektor.

Samtlig personal som är anställda vid fritidshemmet saknar pedagogisk högskoleutbildning. Detta kan jämföras med Skolverkets nationella statistik som visar att andelen årsarbetare¹ med pedagogisk högskoleutbildning i fritidshem i riket är cirka 42 procent. Enligt samma jämförande statistik har fritidshemmet vid Ljusterö skola en högre personaltäthet, med cirka 17 elever per årsarbetare, jämfört med 22 elever per årsarbetare i riket. Enligt rektorns uppgifter är det i praktiken normalt sett cirka 30 elever i verksamheten och en personaltäthet med 9 elever per medarbetare.

Sammanfattande bedömning

Skolinspektionens kvalitetsgranskning visar att den granskade undervisningen i viss utsträckning ger eleverna förutsättningar att på olika sätt utveckla sin förmåga att kommunicera med olika språkliga och estetiska uttrycksformer samt sina förmågor att utforska och beskriva företeelser och sambans i natur, teknik och samhälle.

Inom området språk och kommunikation visar granskningen att eleverna ges möjlighet att kommunicera på olika sätt i skapande och lek. De ges även goda möjligheter till läsning. Av utredningen framgår dock att undervisningen kan utvecklas så att personalen i högre utsträckning skapar aktiviteter där de aktivt uppmuntrar elever att samtala och lyssna, exempelvis utifrån ett innehåll som handlar om hur ord och yttranden kan uppfattas och påverka en själv och andra. Vidare behöver lärmiljön i högre grad utvecklas så att den uppmuntrar eleverna till att använda digitala läriverktyg för exempelvis skrivande och dokumentation. I syfte att utveckla deras kommunikativa förmågor kan undervisningen utvecklas så att personalen i högre utsträckning planerar för och in

¹ Med årsarbetare menas anställda som arbetar med elever omräknat till årsarbetare med hjälp av tjänstgöringsgraden.

tierar aktiviteter, samt tar till vara elevernas spontana lek, för att skapa ett lärande för eleverna.

Inom området natur, teknik och samhälle ges eleverna, bland annat genom ett årligt skolenhetsövergripande tema, möjlighet att utveckla sina förmågor att utforska olika tekniker samt företeelser i naturen och omvärlden. I samband med elevernas lek och spel ges de möjlighet att diskutera reglerna därtill. Undervisningen kan inom detta område utvecklas så att eleverna i högre utsträckning får möta ett innehåll som handlar om demokratiska värderingar och om barns rättigheter. Undervisningen i fritidshemmet kan vidare utvecklas så att personalen i högre utsträckning planerar för och initierar aktiviteter samt i högre grad utmanar och stimulerar elever i deras lek och spontana byggande och konstruerande för att ge dem möjlighet att utveckla sina förmågor och kunskaper inom natur och teknik.

Av granskningen framgår vidare att fritidshemmets ledning har stora svårigheter att bemanna verksamheten med personal som är behöriga att undervisa i fritidshem. Utifrån de förutsättningar som råder behöver fritidshemmets ledning ta ett större ansvar för såväl planering som för uppföljning av undervisningen, med utgångspunkt i syfte och centralt innehåll i läroplanen för fritidshem. Rektorn behöver se till att personalen ges den planeringstid som krävs, och det pedagogiska stöd som de behöver, för att kunna genomföra undervisningen i fritidshemmet med utgångspunkt i läroplanen. Rektorn behöver även skapa forum för personalens samverkan med grundskolans personal, så att fritidshemspersonalen ges bättre förutsättningar att kunna planera fritidshemsverksamhetens innehåll utifrån uppdraget att komplettera grundskolan.

Rektorn och personalen behöver vidare förbättra uppföljningen av undervisningen inom områdena språk och kommunikation samt natur, teknik och samhälle, dels för att säkerställa att eleverna får möta alla delar av det centrala innehållet och dels för att se i vilken mån genomförandet av de olika aktiviteterna har bidragit till att eleverna utvecklat de förmågor som verksamheten syftar till. Detta som underlag för att identifiera utvecklingsbehov och besluta om insatser för att förbättra kvaliteten i fritidshemmets undervisning.

Identifierade utvecklingsområden

I syfte att höja verksamhetens kvalitet inom de granskade områdena bedömer Skolinspektionen att ett utvecklingsarbete i första hand behöver inledas inom följande områden.

- Undervisningen behöver utvecklas så att eleverna i högre utsträckning ges möjlighet att möta ord och begrepp som uttrycker behov, känslor och åsikter samt ges möjlighet att reflektera över hur ord och yttranden kan uppfattas av och påverka en själv och andra.
- Undervisningen behöver utvecklas så att personalen i högre utsträckning tar tillvara elevernas spontana lek för att utmana och stimulera eleverna att utveckla sina kommunikativa, utforskande och beskrivande förmågor.
- Rektorn behöver ta ett större ansvar för såväl undervisningens genomförande som utveckling. Rektorn behöver skapa förutsättningar för samt se till att verksamheten planeras, genomförs och följs upp utifrån syfte och centralt innehåll i läroplanen. Detta för att säkerställa att eleverna får möta alla delar i det centrala innehållet avseende språk och kommunikation respektive natur, teknik och samhälle samt att de ges förutsättningar att utveckla de förmågor som fritidshemsverksamheten syftar till.

Bedömningsområden

Genom undervisningen ska eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att kommunicera med språkliga uttrycksformer i olika sammanhang och för skilda syften.

Av läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 11, fortsättningsvis läroplanen) framgår att undervisningen ska ta tillvara elevernas nyfikenhet och ge dem möjlighet att utveckla sitt intresse för och sin förmåga att kommunicera med olika språkliga uttrycksformer. Dessutom ska undervisningen sträva efter att på olika sätt skapa möjligheter för elever med annat modersmål än svenska att använda både svenska och sitt modersmål. Undervisningen ska också ge eleverna möjlighet att skapa och uttrycka sig genom lek och olika estetiska uttrycksformer. På så sätt ska undervisningen ge eleverna förutsättningar att kunna tänka, lära och kommunicera i olika sammanhang och för skilda syften. Vidare framgår att undervisningen ska behandla följande centrala innehåll inom kunskapsområdet språk och kommunikation:

- *Samtala, lyssna, ställa frågor samt framföra egna tankar, åsikter och argument om olika områden, till exempel etiska frågor och vardagliga händelser.*
- *Samtala om olika typer av texter.*
- *Digitala verktyg och medier för kommunikation.*
- *Säker och ansvarsfull kommunikation, även i digitala sammanhang.*
- *Ord och begrepp som uttrycker behov, känslor, kunskaper och åsikter. Hur ord och yttranden kan uppfattas av och påverka en själv och andra.*

Av läroplanen framgår också att förskoleklassen, fritidshemmet och skolan ska samverka på ett förtroendefullt sätt med varandra och förskolan för att stödja elevernas utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv.

Skolinspektionens bedömning

Skolinspektionen bedömer att lärmiljön och undervisningen i viss utsträckning ger eleverna förutsättningar att utveckla sina förmågor att kommunicera med olika språkliga och estetiska uttrycksformer. I leken och i de planerade aktiviteterna ges eleverna möjlighet till samspel och problemlösning med andra, både muntligt och genom skapande och rörelse. Eleverna ges även goda möjligheter till läsning. Undervisningen kan dock utvecklas så att personalen i högre grad uppmuntrar elever till egen läsning och så att elever med annat modersmål än svenska på ett mer medvetet sätt uppmuntras att utveckla sitt modersmål.

Skolinspektionen bedömer vidare att undervisningen kan utvecklas så att personalen i högre utsträckning tar till vara elevernas spontana lek i syfte att utveckla deras förmågor att kommunicera. Personalen kan i högre grad inspirera och uppmuntra eleverna att samspela med varandra på ett medvetet konstruktivt sätt, exempelvis utifrån olika roller och för olika syften.

Av granskningen framgår goda exempel på personalledda aktiviteter där elever får reflektera tillsammans och inspireras av varandra, något som med fördel kan genomföras i högre omfattning i verksamheten. Undervisningen vid fritidshemmet kan utvecklas så att personalen i högre utsträckning skapar aktiviteter där de aktivt uppmuntrar elever att samtala och lyssna samt tillsammans reflektera över hur ord och yttranden kan uppfattas av och påverka en själv och andra. Detta i syfte att ge eleverna bättre förutsättningar att utveckla sina förmågor att kommunicera, skapa och upprätthålla goda relationer samt samarbeta med ett empatiskt förhållningssätt. Aktiviteterna kan med fördel planeras utifrån olika delar av centralt innehåll för fritidshemmet och på ett sätt som skapar en känsla av samhörighet, delaktighet och inflytande hos eleverna.

Av granskningen framgår vidare att undervisningen kan utvecklas så att eleverna i högre utsträckning får möta ett innehåll som handlar om digitala medier för kommunikation, skrivande och dokumentation samt som kreativa verktyg för att exempelvis skapa egna filmer och berättelser.

Underlag för bedömning

Personalen uppger att personalledda gruppaktiviteter, såsom gymnastik, pysel och drama, genomförs under en timma två dagar i veckan. De beskriver att eleverna i dessa aktiviteter ges möjlighet att med olika språkliga uttrycksformer samspela och kommunicera med varandra i grupp och ger exempel på att elever skapat en scen och spelat teater utifrån lappar där personalen skrivit ord som "häst" och "cirkus". I en observation framgår ett exempel där några elever får beskriva och dokumentera med hjälp av bilder från tidningar om mat.

Personalen uppger vidare att de genomför samling med eleverna innan mellanmål och att eleverna då ges möjlighet att framföra tankar i grupp. Samlingarna

används enligt personalen till att gå igenom dagen och ta upp om det ska hända något särskilt, om något särskilt hänt i skolan eller om någon exempelvis fyllt år.

Personalen uppger vidare att eleverna på fredagar får se på barnfilm, att filmerna väljs ut i samarbete med biblioteket och att de exempelvis kan handla om vänskap. Enligt personalen brukar de inte föra samtal med eleverna utifrån syftet med filmen eftersom många elever går hem tidigt på fredagar.

Personalen uppger att elevernas tid i fritidshemmet till största del utgörs av fri lek där eleverna själva väljer sysselsättning. Både personal och elever uppger att personalen då hjälper elever att reda ut konflikter och att de ibland frågar eleverna vad de gör i sin lek, men att eleverna oftast leker själva. Observationer visar exempel där personal deltar i spel med elever och frågar elever vad de gör. I ett annat exempel ges en elev som visar intresse för att skriva en saga stöd av personal att stava. Av observationerna framgår även exempel där elever under längre tid leker utan interaktion med personal.

Rektorn uppger i intervju att språk och kommunikation är viktigt och ett område som man arbetat med i fritidshemmet. Under föregående termin genomfördes inom ramen för värdegrundsarbetet samarbetsövningar i syfte att lugna elevgruppen. Enligt rektorn gav detta arbete inte önskvärd språklig effekt bland eleverna, och både rektor och lärare uppger att eleverna har ett hårt och försämrat språkbruk. Av flera observationer framgår också att elever svär och talar hårt till varandra. Personalen uppger att samarbetsövningar på motsvarande sätt, med fokus på elevernas samspel och kommunikation, inte genomförs under innevarande termin, och eleverna uppger att de inte brukar få öva på hur man ska vara mot varandra. Personalen beskriver att eleverna nu ges möjlighet till organiserat samspel med varandra genom de planerade gruppaktiviteterna och att de brukar påminna elever om sitt språkbruk i de situationer då de uttrycker sig illa. Av observationerna framgår det också att personalen ibland påtalar för berörda elever att tänka på sitt språk. Rektorn och biträdande rektorn uppger att insatser inom kort ska vidtas för att förbättra elevernas språk och kommunikation genom att elevhälsan involveras i förebyggande arbete.

Personalen uppger vidare att eleverna ges god tillgång till litteratur genom att de regelbundet ges möjlighet att besöka ett kommunalt bibliotek som är beläget i skolbyggnaden. Biblioteksbesöken är frivilliga för eleverna. Vid två tillfällen i veckan följer personal med elever i förskoleklass till biblioteket. Äldre elever ges alla dagar möjlighet att besöka biblioteket parvis utan personal. En observation visar exempel där några elever i förskoleklass besöker biblioteket tillsammans med personal. Personalen uppmuntrar, inspirerar och ger eleverna

stöd att hitta lämpliga böcker att låna. I biblioteket uppmuntras även de elever som har en egen inloggningskod att låsa orden "låna" och "lämna" på en skärm för att digitalt hantera sina boklån. I fritidshemmets lokaler finns vidare ett läsrum där elever i lugn miljö, efter att ha tillfrågat personal, kan välja att sätta sig att läsa. Observationer visar ett exempel där en elev väljer att göra det. Personalen uppger att de brukar uppmuntra elever att läsa och att alla elever läser i någon mån. Eleverna uppger dock att personalen i fritidshemmet inte brukar föreslå dem att läsa.

Av intervjuer och observationer framgår att det i biblioteket finns tillgång till litteratur på olika språk för elever med annat modersmål än svenska. Observationer visar ett exempel på att personal uppmuntrar och hjälper en elev att hitta böcker på sitt modersmål. Personalen uppger att eleverna med annat modersmål än svenska framför allt uppmuntras att utveckla det svenska språket men att personalen ibland uppmuntrar dem att förklara ord på sitt modersmål. Både rektor och personal uppger att det inte finns ett medvetet arbete i fritidshemmet för att eleverna ska ges möjlighet att utveckla sitt modersmål, och personalen beskriver att detta beror på att de inte haft tid att utveckla detta.

Personalen uppger att de för att skapa lugn i elevgruppen brukar läsa högt för eleverna under mellanmål, och att de då även diskuterar bokens innehåll med eleverna. Enligt eleverna sker högläsning ungefär en gång per vecka medan personalen uppger att det sker dagligen. Vidare ger personalen exempel på att de vid högtider kan läsa om vad högtiderna betyder. I en observation läser personal för elever i förskoleklass ur en barnbok kopplad till matematik. Personalen ställer ibland frågor till eleverna utifrån bokens innehåll och eleverna får räkna föremål på bilderna i boken.

Vad gäller användning av digitala verktyg uppger personalen att det finns en surfplatta i fritidshemmet på vilken de ibland hjälper elever att söka efter instruktioner och bilder. Elever kan ibland också sitta med när en personal dokumenterar verksamheten med text och bilder i en blogg. Enligt personalen har eleverna inte själva fått dokumentera något med digital teknik. De beskriver möjligheterna till detta som små. Eleverna uppger att de ibland använder surfplattan för att rita av bilder. En elev uppger att det finns räknospel på surfplattan men att det endast används under loven. Observationer visar att det i läsrummet finns tillgång till cd-rom-skivor för lärande, men enligt personalen används inte dessa. De uppger sig inte känna till om det finns någon dator att tillgå i fritidshemmet. Rektorn uppger att eleverna använder surfplattor och telefoner tillsammans med personalen, men att elevernas möjligheter att använda digitala verktyg behöver förbättras.

Genom undervisningen i fritidshemmet ska eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att utforska och beskriva företeelser och samband i natur, teknik och samhälle

Av läroplanen framgår att undervisningen ska bidra till att utveckla elevernas intresse för och kunskaper om natur, teknik och samhälle genom att ge dem möjligheter att utforska, ställa frågor kring och samtala om företeelser och samband i omvärlden. Undervisningen ska också ge eleverna möjlighet att använda matematik för att beskriva omvärlden och lösa vardagliga problem. Vidare ska undervisningen ge eleverna möjlighet att utveckla kunskaper om hur de olika val som människor gör kan bidra till en hållbar utveckling. Genom att eleverna får vistas i natur och samhälle ska undervisningen också stärka deras möjligheter att ta del av ett aktivt förenings-, kultur- och friluftsliv i närmiljön. Vidare framgår att undervisningen bl.a. ska behandla följande centrala innehåll inom kunskapsområdet natur och samhälle:

- Olika sätt att utforska företeelser och samband i natur, teknik och samhälle, till exempel genom samtal, studiebesök och digitala medier. Hur företeelser och samband kan beskrivas, till exempel med ord och bilder.
- Matematik som redskap för att beskriva vardagliga företeelser och för att lösa vardagliga problem.
- Byggande och konstruktion med hjälp av olika material, redskap och tekniker.
- Normer och regler i elevernas vardag, till exempel i lekar och spel, och varför regler kan behövas.
- Etnicitet, könsroller, kroppsideal och konsumtion samt kritisk granskning av hur dessa företeelser framställs i medier och populärkultur.
- Barnets rättigheter i enlighet med konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Av läroplanen framgår också att förskoleklassen, fritidshemmet och skolan ska samverka på ett förtroendefullt sätt med varandra och förskolan för att stödja elevernas utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv.

Skolinspektionens bedömning

Skolinspektionen bedömer att undervisningen till vissa delar ger eleverna förutsättningar att utforska företeelser och samband i natur, teknik och samhälle. Av granskningen framgår goda exempel på personalledda aktiviteter där eleverna inom årliga skolgemensamma teman ges möjlighet till byggande och konstruktion med hjälp av olika material, redskap och tekniker samt möjlighet att beskriva företeelser och samband med ord och bilder. Eleverna ges även till viss del möjlighet att utveckla sitt matematiska tänkande och får möta närsamhällets utbud av aktiviteter.

Av granskningen framgår vidare att elevernas tid i fritidshemmet till största del utgörs av fri lek där eleverna själva får välja vad de vill sysselsätta sig med. Skolinspektionen bedömer att undervisningen kan utvecklas så att personalen i högre utsträckning tar till vara elevernas spontana lek, byggande och konstruktion för att skapa situationer där de uppmuntrar och utmanar eleverna att

utveckla sina utforskande, tekniska och beskrivande förmågor och fördjupa sina kunskaper.

Vidare behöver personalen i högre utsträckning ta till vara elevernas tankar för att skapa situationer och diskussioner där eleverna får möta ett innehåll som handlar om demokratiska värderingar, hur beslut kan fattas och hur konflikter kan hanteras. Eleverna behöver i högre utsträckning även få möta ett innehåll i undervisningen som handlar om barns rättigheter och om hur människors olika val i vardagen kan bidra till en hållbar utveckling.

Underlag för bedömning

Rektorn ger exempel på årliga skolgemensamma projekt som främjar elevernas utveckling inom natur, teknik och samhälle. Exempelvis genomfördes under läsåret 2015–16 ett Östersjöprojekt där eleverna fick tillverka fyrar. Under 2017 har eleverna fått arbeta med arkitektur och projektet "från jord till bord".

Personalen uppger att de har organiserat undervisningen i fritidshemmet så att de under en timma två dagar per vecka genomför personalledda gruppaktiviteter uppdelade i tre elevgrupper. De uppger att en grupp haft gymnastik, en annan drama och en tredje pyssel och att grupperna alternerats mellan olika veckor. De ger exempel på att aktiviteterna handlat om vad som finns i träden när det är vår, naturbingo, utflykter i skogen och tillverkning av vindsnurror. Eleverna har även fått sy kuddar och pysslat med olika material som trä, pinnar, vadd och sugrör. Personalen uppger att de under aktiviteterna uppmuntrar eleverna att hitta smartare sätt att gå tillväga i sitt skapande. Observationer visar ett exempel på en sådan aktivitet. Aktiviteten anknyter till ett skolgemensamt tema för året "från jord till bord", fast i denna aktivitet omvänt till "från bord till jord". Elever får med personalens ledning och stöd klippa ut bilder på föda ur mattidningar, klistra dem på ett papper och skriva var denna föda kommer ifrån. Eleverna får utifrån egna och andras bilder först fundera och gissa själva och tillsammans vad exempelvis kyckling, våfflor, tårta, godis och glass består av och var ingredienserna kommer ifrån. De uppmuntras att fundera över vad som växer i jorden, i träd och plantor. Med personalens hjälp får eleverna sedan exempelvis komma fram till att mjölk kommer från korna, mjöl från olika sädeslag som mals och att socker utvinns ur sockerbeter som odlas. Personalen använder sin telefon för att hitta information och att visa eleverna bilder på ax.

Personalen uppger att elevernas tid i fritidshemmet till största del utgörs av fri lek där eleverna själva väljer sysselsättning. Personalen uppger att de då ibland frågar eleverna vad de gör i sin lek och byggande men att eleverna oftast leker själva. I de observationer som genomförts sysselsätter sig elever i hög utsträck-

ning själva, exempelvis i lek med vatten, myror, en plastslang, hästhoppningshinder, med att rita och med lek i byggrum, och personalen hjälper elever vid konflikter och behov samt upprätthåller ordning. Av observationerna framgår vidare exempel där personalen stöttar elevernas lek genom att delta i fotbollsspel och genom att ta fram ett plaströr och bära ut en hink vatten som eleverna kan använda för att laga "soppa". Det framgår också exempel på att elever under lång tid bygger i byggrummet utan interaktion med personal. Vid ett tillfälle kommer personalen in i byggrummet och frågar eleverna vad de bygger, för att sedan lämna rummet.

Både elever och rektorn beskriver att eleverna framför allt under skollov får möta ett innehåll i undervisningen som utmanar deras matematiska tänkande. Eleverna uppger att de då kan spela räknspel och rektorn att de då bakar, mäter, väger och syr. Rektorn uppger vidare att eleverna även under övrig tid kan baka, att de kan mäta fotsteg, väga matsvinn samt att de räknar när de exempelvis spelar pingis. Observationerna visar ett exempel där personal läser högt för elever under mellanmål ur en barnbok med koppling till matematik och låter eleverna räkna föremål på bilderna. Observationerna visar vidare exempel på att personalen uppmuntrar elever att räkna myror. Personalen berättar att de med skyltar och låtsaspengar iordningsställt material för att eleverna ska kunna leka affär och att eleverna ofta använt den under vintern. De ger vidare exempel på att eleverna ibland får ta tid på varandra när de springer och att personalen i olika situationer exempelvis kan fråga elever hur många kulor de har. Vidare uppger de att eleverna vid några tillfällen har fått baka semlor, våfflor och trolldag.

Personalen uppger sig arbeta intensivt med att skapa ordning och struktur i fritidshemmet. Av observationerna framgår olika typer av problem gällande studier som exempelvis bråk i en kö, förstörelse av material samt hårt språkbruk mellan elever. Eleverna uppger sig inte vara rädda om gemensamma saker i fritidshemmet för att sakerna är tråkiga. Enligt rektorn har ledningen och personalen under läsåret arbetat mycket med att skapa en lugn lärandesituation i gruppen, bland annat genom samtal med föräldrar och elevhälsan. Under föregående termin genomfördes värdegrundsövningar ledda av en då anställd personal med förskolläraryr utbildning. Rektorn uppger att arbetet inte fullt ut gett önskad effekt och att hen nu fattat beslut om insatser av elevhälsopersonal för att i gruppssamtal stödja eleverna att utveckla sin förmåga att samarbeta utifrån ett empatiskt förhållningssätt. Rektorn uppger vidare att lärandemiljön i fritidshemmet är lugnare nu än i början av terminen. Eleverna uppger att personalen hjälper dem att lösa de konflikter som uppstår, men att de inte brukar göra några särskilda aktiviteter för att träna på hur man ska vara mot varandra eller på olika sätt att lösa konflikter. Vidare uppger både personal, elever och

rektorn att barns rättigheter enligt barnkonventionen är ett område som eleverna inte specifikt fått möta i undervisningen.

Eleverna beskriver personalen, med viss variation, som bestämmande i fritidshemmet. De uppger att personalen infört fler regler nu i jämförelse med föregående termin och att de upplever det vara negativt. Personalen uppger att elever ges möjlighet att diskutera regler i samband med lekar och vid konflikter. Eleverna uppger vidare att de personalledda aktiviteterna är för styrda och efterfrågar en större variation i aktiviteter. De beskriver att personalen inte alltid lyssnar på dem och att de vill känna sig mer delaktiga. Personalen uppger att eleverna vid samling inför mellanmål ges möjlighet att framföra tankar och åsikter. De uppger vidare att elever ibland kan komma med förslag om olika saker, men att det för närvarande inte finns ett strukturerat arbete för hur förslagen ska tas till vara. De ser behov av ett forum för elevernas medbestämmande i fritidshemmet och avser därför inom kort införa ett fritidsråd. Enligt rektorn ges eleverna möjlighet att utveckla ett demokratiskt förhållningssätt genom elevrådet i skolan, där de ges möjlighet att påverka regler som är gemensamma för skolan och fritidshemmet. Rektorn ger vidare exempel på att eleverna i fritidshemmet även i dagsläget får vara med att bestämma och välja i vissa sammanhang, att de exempelvis är delaktiga i diskussioner om regeln att få cykla på ett avgränsat område.

Personalen uppger sig vidare inte arbeta på ett strukturerat sätt med att elever ska ges möjlighet att reflektera över könsroller, men ger exempel på att diskussioner ur könsperspektiv förs med enskilda elever i situationer som uppstår. De uppger vidare att diskussioner om etnicitet ibland förs utifrån att det finns elever i fritidshemmet som har utländsk bakgrund. Rektorn uppger sig ha pratat mycket om genus med all personal, om att våga bryta könsroller, men att frågor om könsroller och etnicitet inte varit fokusområden i år.

Eleverna uppger vidare att de i fritidshemmet inte pratat om hur man kan göra för att vara rädd om naturen. Personalen uppger att hållbar utveckling är ett område som de skulle kunna arbeta mer aktivt med men att det finns inslag i undervisningen där elever exempelvis får lämna kartong för återvinning och att personal i samband med detta diskuterar återvinning med eleverna. Personalen uppger vidare att de i olika situationer påminner elever om att exempelvis inte slösa med papper. Rektorn och biträdande rektorn ger vidare exempel på att eleverna inom ramen för temat "från jord till bord" fått utforska och diskutera ekologisk mat och att de får vattna och ta hand om planteringar.

Biträdande rektorn ger flera exempel på hur elever i fritidshemmet ges möjlighet att upptäcka närsamhället och föreningslivet, bland annat genom att besöka en lokal bondgård och genom att fritidshemmet samarbetar med bygdens

bibliotek, kyrka, affär och ett gym som delas med brandkåren. Eleverna ger exempel på att de besökt en bowlinghall och en annan skola, men att besök i huvudsak skett under skollov och de kan inte påminna sig om att de fått besök i fritidshemmet.

Rektorns styrning och ledning av undervisningen i fritidshemmet med inriktning mot områdena språk och kommunikation samt natur, teknik och samhälle.

Av 4 kap. 3 § skollagen (2010:800) framgår att varje huvudman systematiskt och kontinuerligt ska planera, följa upp och utveckla utbildningen. Av 4 kap. 4 § skollagen framgår bl.a. att detta arbete även ska genomföras på skolenhetsnivå samt att rektorn är ansvarig för att kvalitetsarbetet genomförs.

Av Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2014:39) med kommentarer: Fritidshem framgår att rektorn bör se till att fritidshemmets utvecklingsområden identifieras och synliggörs i det systematiska kvalitetsarbetet. Rektorn bör vidare organisera verksamheten så att personalen i fritidshemmet ges utrymme att planera, följa upp och utveckla utbildningen samt organisera verksamheten så att den stödjer samarbetsformer och erfarenhetsutbyten mellan personalen i fritidshemmet, förskoleklassen och skolan. Vidare framgår att rektorn bör anpassa gruppstorlek, personaltäthet och gruppssammansättning och då väga in faktorer såsom: elevernas ålder, personalens kompetens, lokalernas och utemiljöns utformning, elever med annat modersmål än svenska, elever i behov av särskilt stöd, kontinuitet i elev- och personalgruppen samt elevernas närvarotider. Rektorn bör vidare utforma kompetensutvecklingsinsatser för personalen i fritidshemmet utifrån en kontinuerlig kartläggning och analys av verksamhetens behov.

Skolinspektionens bedömning

Skolinspektionen bedömer att fritidshemmet har brist på behörig personal och att rektorn omgående behöver ta ett tydligt ansvar för att leda utvecklingen av kvaliteten i fritidshemmets undervisning. Rektorn behöver bland annat se till att skapa rutiner för personalens arbete med att planera undervisningens innehåll med utgångspunkt i syfte och centralt innehåll enligt läroplanen, samt se till att implementera dessa. Förslagsvis kan ett sådant arbete struktureras genom dokumenterade exempel som visar hur olika delar av fritidshemmets syfte och centrala innehåll enligt läroplanen kan bilda en gemensam grund för utformande av undervisningens innehåll och val av aktiviteter.

Som grund för att identifiera utvecklingsområden för fritidshemmet och fatta beslut om insatser behöver rektorn skapa en struktur för hur undervisningen i fritidshemmet ska följas upp och utvärderas utifrån syfte och centralt innehåll enligt läroplanen. Det innefattar både personalens löpande utvärdering av undervisningen under läsåret och, med detta som underlag, analyser ur ett summativt perspektiv avseende verksamheten som helhet. Detta för att säkerställa att eleverna får möta alla delar av det centrala innehållet avseende språk

och kommunikation respektive natur, teknik och samhälle samt för att se i vilken mån undervisningens innehåll har bidragit till att eleverna utvecklat de förmågor som verksamheten syftar till. Rektorn måste också se till att analyser, slutsatser och beslut om utvecklingsinsatser avseende undervisningen i Ljusterö skolas fritidshem dokumenteras.

Rektorn behöver vidare organisera verksamheten så att personalen ges den kompetensutveckling, planeringstid och ledning som krävs för att kunna samverka runt uppdraget och planera för undervisningens innehåll, både inom fritidshemmet och tillsammans med grundskolans personal.

Skolinspektionen bedömer avslutningsvis att det med ett mer aktivt ledarskap finns goda förutsättningar för att utveckla undervisningen i fritidshemmet.

Underlag för bedömning

Rektorn beskriver att ledningen av fritidshemmet är organiserad med en biträdande rektor som personalens närmaste chef. Rektorn beskriver vidare stora svårigheter med kompetensförsörjning till fritidshemmet, och uppger att verksamheten idag bedrivs av personal som saknar pedagogisk högskoleutbildning. Samtlig personal har anställts under innevarande läsår, ingen med fast anställning, och det är i dagsläget oklart om någon av dem kommer att fortsätta undervisa i fritidshemmet hösten 2017. Enligt rektorns uppgifter är en rekrytering till fritidshemmet inför hösten 2017 klar avseende en person med förskollärarytbildning.

Både rektorn och personalen uppger att ingen i personalgruppen i dagsläget har ett uttalat uppdrag att ansvara för undervisningen vid fritidshemmet. De beskriver att personalen fördelat vissa praktiska ansvarsområden mellan sig, så som att dokumentera på skollogg respektive sköta administrationen runt busstider och hämtning av eleverna. Rektorn uppger vidare att den förskollärare som anställts inför hösten 2017 inte bör vara ansvarig för undervisningen i fritidshemmet utan för undervisningen i förskoleklass.

Rektorn och biträdande rektorn uppger att fritidshemmets personal fått kompetensutveckling avseende elever i behov av särskilt stöd. De beskriver att det inte genomförts några särskilda kompetensutvecklingsinsatser runt fritidshemmets syfte och centrala innehåll enligt läroplanen, men att ett arbete inletts och att fritidshemspersonalen fått ta del av kommentarsmaterialet till läroplanens fjärde kapitel. Både biträdande rektorn och personalen uppger att diskussioner ännu inte förts om hur läroplanens innehåll ska implementeras i undervisningen och personalen uppger att ingen leder ett sådant utvecklingsarbete vid fritidshemmet. De beskriver samarbetsklimatet i personalgruppen som gott, och att de har en tydlig vilja och intresse för att utveckla undervisningen, men

uppgger att de är i behov av mer stöd från ledning eller utbildade pedagoger för att komma vidare i detta arbete. Biträdande rektorn uppgger att två gemensamma kompetensutvecklingsdagar är planerade under hösten 2017, och uttrycker förhoppningar om att delar av nuvarande personalgrupp då finns kvar i verksamheten.

Personalen uppgger det vara svårt att planera undervisningen i fritidshemmet eftersom de är relativt nya i verksamheten och att det inte funnits någon grundstruktur och planering för undervisningen utifrån läroplanen som de kunnat ta vid när de påbörjade sin anställning. Biträdande rektorn uppgger att en timme per vecka är avsatt för gemensam planering för fritidshemmets personal och att hen och en specialpedagog alternerar med att delta under dessa möten. Biträdande rektorn uppgger sig under dessa möten ge tips till personalen om vad som ligger i linje med läroplanen, men att mötestiden under innevarande termin till stor del använts till att handleda personalen runt elever med särskilda behov. Personalen uppgger att den gemensamma planeringstiden till största del använts för att samtala om elever med särskilda stödbehov, praktiska rutiner och busstider, och inte till att diskutera fritidshemmets uppdrag och verksamhet utifrån läroplanen. De beskriver att de nyttjar skolloven för att planera verksamheten och skapa grundläggande rutiner. Personalen uppgger vidare att den nuvarande planeringstiden exempelvis inte räcker till för att diskutera, välja och planera för gruppaktiviteter med utgångspunkt i läroplanens syfte och centrala innehåll. Personalen beskriver att de inte har hunnit planera verksamheten utifrån läroplanen, men att de utifrån sin förståelse för uppdraget ser till att undervisningen exempelvis innehåller kulturella och kreativa inslag. De uppgger att veckomötena framöver dock är tänkta att ägnas mer åt planering. Biträdande rektorn uppgger sig ha en plan för arbetet med att utveckla fritidshemmet utifrån läroplanens innehåll, och att detta arbete har påbörjats. Hen beskriver att avsikten är att den gemensamma mötestiden ska återgå till att användas för mer strategisk planering och till diskussioner om läroplanens innehåll.

Både rektorn och personalen uppgger att det inte finns något forum för samverkan med personal i förskoleklass och grundskola. En gång per månad genomförs en arbetsplatsträff tillsammans med skolan, men fritidshemspersonalen har inte tidsmässiga förutsättningar att delta vid dessa. Personalen beskriver att kontakt tas vid behov. De uppgger vidare att delar av fritidshemspersonalen även arbetar i skolan och på så sätt ges viss inblick i verksamhetens innehåll samt att personalen i samband med att de samlar elever inför mellanmål brukar fråga dem om vad de arbetat med under skoldagen. Rektorn och personalen uppgger vidare att fritidshemsverksamheten omfattas av skolövergripande årliga teman inom vilka de utformar aktiviteter. Personalen uppgger att de inte

diskuterat temana med skolans personal för att planera och utforma undervisningens innehåll utifrån respektive verksamhets uppdrag. De beskriver att fritidshemmet efter bästa förmåga får "hänga på" skolan och "hjälpa till".

Rektorn uppger att fritidshemsverksamheten utvärderas i juni. Personalen utvärderar då sitt eget arbete och de för läsåret prioriterade utvecklingsområdena, och arbetet leder till en dokumenterad verksamhetsplan för kommande läsår. De prioriterade utvecklingsområdena för innevarande läsår har enligt rektorn varit gemensamma för skolan och fritidshemmet och handlat om elevernas trygghet respektive information till föräldrar. Rektorn uppger att elevernas trygghet även följs upp genom en trygghetsenkät som genomförs varje termin. Rektorn beskriver att fritidshemsverksamheten inom ramen för arbetet med elevernas trygghet under föregående termin arbetat aktivt med språk och kommunikation genom värdegrundsövningar. Rektorn uppger att arbetet dock inte fullt ut gett önskat resultat och uppger sig nu ha fattat beslut om att använda kurator och skolsköterska i förebyggande gruppsamtal med eleverna för att stärka deras språk och värdegrund.

Rektorn och biträdande rektorn uppger att verksamheten i fritidshemmet också behöver följas upp och utvärderas utifrån verksamhetens uppdrag enligt läroplanen, men att personalen först behöver sättas in i uppdraget innan detta är genomförbart. Personalen uppger att rektorn löpande följer upp om det sker incidenter bland eleverna, men inte något om innehållet i undervisningen i fritidshemmet.

Av den dokumenterade verksamhetsplan som Skolinspektionen tagit del av framgår varken resultat, analyser eller slutsatser avseende Ljusterö skolas fritidshem. Av målen avseende 2016/2017 framgår att eleverna ska vara med och planera verksamheten på fritidshemmet. Skolinspektionen har inte tagit del av något övrigt dokumenterat kvalitetsarbete avseende fritidshemmet.

Uppföljning

Huvudmannen ska senast den 9 december 2017 redovisa till Skolinspektionen vilka åtgärder som vidtagits utifrån de identifierade utvecklingsområdena.

Redogörelsen skickas via e-post, till skolinspektionen.umea@skolinspektionen.se, eller per post till Skolinspektionen, Box 3177, 903 04 Umeå. Hänvisa till Skolinspektionens diarienummer för granskningen (dnr 400-2016:207) i de handlingar som sänds in.

Skolinspektionen

Beslut

17 (17)

Dnr 400-2016:207

På Skolinspektionens vägnar

Elisabeth Ahlgren
Enhetschef

Lena Johansson
Föredragande

Bilaga

Författningsstöd m.m.

Bilaga: Författningsstöd m.m.

Skollagen (2010:800)

Allmänna bestämmelser för skolväsendet som även omfattar fritidshemmet (1-5 kap.).

1 kap. Inledande bestämmelser

- Skolväsendet (1 §)
- Definitioner (3 §)
- Syftet med utbildningen (4 §)
- Utformningen av utbildningen (5-7 §§)
- Lika tillgång till utbildning (8 §)
- Likvärdig utbildning (9 §)
- Särskild hänsyn till barns bästa (10 §)
- Läroplan (11 §)

2 kap. Huvudmän och ansvarsfördelning

- Ledningen av utbildningen (9 och 10 §§)
- Lärare och förskollärare (13 och 14 §§)
- Kompetensutveckling (34 §)
- Lokaler och utrustning (35 §)

3 kap. Barns och elevers utveckling mot målen

- Om inte något annat anges gäller bestämmelserna i kapitlet också fritidshemmet (2 §)
- Barnens och elevernas lärande och personliga utveckling (3 §)

4 kap. Kvalitet och inflytande

- Systematiskt kvalitetsarbete enhetsnivå (4 §)
- Inriktningen på det systematiska kvalitetsarbetet (5 §)
- Dokumentation (6 §)
- Allmänt om barnens och elevernas inflytande (9 §)

5 kap. Trygghet och studiero

- Bestämmelserna i 1-6 och 22-24 §§ gäller också för fritidshemmet (2 §)
- Arbetsmiljö (3 och 4 §§)

14 kap. Särskilda bestämmelser för fritidshemmet

- Utbildningens syfte (2 §)
- Erbjudande av utbildning (3 och 4 §§)
- Omfattning (5-8 §§)
- Elevgrupperna och miljön (9 §)

Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 11)

1 kap. Skolans värdegrund och uppdrag

2 kap. Övergripande mål och riktlinjer

- Kunskaper (2.2)
- Ansvar och inflytande (2.3)
- Skolan och omvärlden (2.6)
- Rektors ansvar (2.8)

4 kap. Fritidshemmet

- Fritidshemmets syfte och centrala innehåll
- Centralt innehåll: Språk och kommunikation
- Centralt innehåll: Natur och samhälle

Skolverkets allmänna råd med kommentarer

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2014:39) med kommentarer: Fritidshem

- Rektorns pedagogiska ledarskap (4)
- Lärande i fritidshemmet (5)

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2012:98) med kommentarer: Systematiskt kvalitetsarbete - för skolväsendet

- Att styra och leda kvalitetsarbetet (1)
- Att dokumentera kvalitetsarbetet (2)
- Att följa upp resultat och måluppfyllelse (3)
- Att analysera och bedöma utvecklingsbehoven (4)